भाषांतर सम्राज्ञी सौ. माधुरी दातार

भाषाविषयांच्या प्रश्नपत्रिकेत भाषांतराचा एक प्रश्न असतो. दुसऱ्या कोणत्याही भाषेतून मातृभाषेत भाषांतर करणे त्यातल्या त्यात सोपे वाटते पण दुसऱ्या भाषेचे वळण माहिती नसेल तर होणारे विनोद आपणही केव्हा तरी केलेले असतात. वरवर सोप्या वाटणाऱ्या प्रत्यक्षात अवघड असणाऱ्या भाषांतर या प्रकाराची आजच्या जगात अत्यंत आवश्यकता असते. गृहिणींच्या भाषेत सांगायचे तर डोसामिक्सच्या पाकिटावर कानडीखेरीज किमान ४ भारतीय भाषा आणि इंग्लिश यामध्ये माहिती द्यायलाच हवी. अणुक्षेत्रासारख्या वैज्ञानिक विषयात जर्मन फ्रेंच अशा भाषांमधून भारतीय शास्त्रज्ञांसाठी इंग्लिशमध्ये समजावून देणे महत्वाचे तेही अगदी बिनचूक हवे. हे काम करणाऱ्या लँग्वेज सर्व्हिस ब्युरोच्या संचालिका सौ. माधुरी दातार यांच्या कार्याची ही ओळख

– शब्दांकन –

सौ. शारदा शित्रे

प्रख्यात उद्योगपती शंतनुराव किर्लोस्कर यांची एका दांपत्याने भेट घेतली. मिस्टरांनी आग्रह केल्यामुळे पत्नीही आली होती, त्यांचे काम ऐकून शंतनुराव म्हणाले ' पाहतो " पाहतो ही नकाराची सौम्य भाषा समजून ती दोघे माघारी परतली,

मुंबईतील नोकरीसाठी रोज अप डाऊन करणाऱ्या माधुरीताईंना पुण्यात काम हवे होते. भेटीची वेळ दिली. शंतनुराव भेटले हेच खूप झाले म्हणत सर्व विसरल्यासारखे झाले. होते. पण नाही ! महिन्याभरात शंतनुरावांकडून निरोप आला. किर्लोस्कर कन्सल्टंटमध्ये चक्क एक नवा विभाग सुरू करण्यात आला होता. लँग्वेज सर्व्हिसचा भाषांतराचा ! किर्लोस्करांची दूरदृष्टी मोठेपणा या घटनेतून दिसतोच पण माधुरी ताईंच्या कामाचे महत्वही तेवढेच असणार हे लक्षात घेऊन मी त्यांना विचारले "असे कोणते तुमचे वैशिष्टचपूर्ण कौशल्य आहे ? तुमच्या कामाचे नेमके स्वरूप काय असते ? या प्रश्नांची त्यांनी सविस्तरपणे उत्तरे दिली.

उद्योगप्रिय घराणे

सौ. माधुरी दातार म्हणजे पूर्वाश्रमीच्या नीला नूलकर. आठ भावंडातले शेंडेफळ! वडील लष्कराच्या सेवेत डॉक्टर होते. गीतेचा त्यांचा दांडगा अभ्यास होता. कृष्ण हे त्यांचे आराध्य दैवत, स्थितप्रज्ञ अवस्थेपर्यन्त त्यांचा मानसिक प्रवास झाला होता. अशा सुहृदय, श्रद्धाळू वडिलांचे आणि शिक्षणप्रेमी शिस्तीच्या आईचे संस्कार, सर्वच भावंडांवर झालेले, चित्रकला, गायन, प्राध्यापकी, डॉक्टरी अशा क्षेत्रात सर्व भावंडे कार्यरत. सुप्रसिद्ध लेखिका मालतीबाई दांडेकर माधुरीताईंची मावशी. आई मावशींच्या गप्पांमधूनही खूप शिकायला मिळायचे. लहानपणी ज्या कविता वगैरे केल्या, त्यामागे मावशीची प्रेरणा होती. भाचीने लेखिका व्हावे असे तिला वाटे. वयाने सर्वात लहान असल्याने वडिलांचे तसे सेवानिवृत्तीचे जीवन होते. डेक्कन जिमखान्यावर ते प्रॅक्टिस करत होते, प्रसिद्ध हो[illegible] पण पेशंटची सेवा ही देवपूजा समजू[illegible] प्रॅक्टिस चाले. आपण काहीतरी पैसे कमाव[illegible]लेच पाहिजेत असा विचार सतत माधुरी[illegible]ताईंच्या मनात सतत होता. मॉड[illegible] हायस्कूलमधून फर्ग्युसनमधे प्रवेश घेतला[illegible] फ्रेंच, सायकॉलॉजी आणि इंग्लिश घेऊ[illegible] बी.ए पुढे फ्रेन्चमध्ये एम.ए. करताना एकीक[illegible] मॅक्समुल्लरमध्ये जर्मन शिकायला सुरवा[illegible] केली.दस्तुर बॉईज स्कूल, सेंट हेलेनाम[illegible] विद्यार्थ्यांना फ्रेंच शिकवण्याचेही पार्टटाई[illegible] काम सुरू होते. अशावेळी मुंबई पोलि[illegible] खात्याची जाहिरात वाचण्यात आली. ट्रान्स[illegible]लेटर कम इन्स्पेक्टरची जागा सी.आय.डी[illegible] मध्ये होती. अर्ज पाठवून दिला. मुलाखतीला[illegible] बोलावणे आले, इंग्रजी, फ्रेंच अवगत होते[illegible]

0 पहिले प्राधान्य अजूनही घरालाच

अरेबिक येते का?

या प्रश्नाला शिकायला 'मिळाले तरनक्[illegible] शिकेन' असे उत्तर दिल्यावर त्यांना लगे[illegible] नोकरी मिळाली. वास्तविक आयुष्या[illegible] प्रथमच पोलिसी खाडखाडचे आवाज भव[illegible] सुरू असल्याने चमत्कारिकच वाटत होते. प[illegible] एकदा इंटरव्ह्यू सुरू झाल्यावर भीती वाटल[illegible] नाही या कामाच्या स्वरूपात विमानतळाव[illegible] परदेशातून येणारे प्रवासी व पोलिस यांच्या[illegible] संवाद साधणे ही एक बाब होती. शैक्षणि[illegible] पातळीवर असणारे भाषांचे ज्ञान इथे व्याव[illegible]हारिक पातळीवर उपयोगी आले, प्रत्य[illegible] वापराने सराईतपणा आला,कबूल केल्याप्रमा[illegible] एका मौलवीकडे अरेबिकचे शिक्षण व मुं[illegible] माहित्य संघातील वर्गामध्ये रशियन आ[illegible] जपानी भाषा शिकणे सुरु झाले. ड्यूटी चो[illegible] बजावण्यासाठी विमानाने शनिवार रवि[illegible] पुण्यात जर्मनसाठी यायचे नि सोमवा[illegible] विमानाने सकाळी मुंबईस जायचे असे का[illegible] दिवस केले. त्या त्या भाषा बोलणाऱ्यां[illegible]

संपर्क येत गेल्याने मराठी, हिंदी, इंग्रजी फ्रेंच जर्मनच्या जोडीने स्वीडिश, अरेबिक रशियन जपानी अशा भाषांची भर पडत आज २७ भाषांची चांगलीच ओळख झाली. आहे. त्यापैकी काहीचे कामापुरते ज्ञान आहे, काहीवर प्रभुत्व आहे. १२ व्या १६ व्या शतकातले मराठी समजून घ्यायला जड जाईल पण तितके जुने फ्रेंचही माधुरीताई अस्खलितपणे भाषांतरीत करु शकतात.

मनाजोगा सहचर

पोलिस खात्यात नोकरी. नव्या भाषा आत्मसात करणे हे सुरू असतानाच जीवन साथीची निवड झाली. नूलकरांची नीला दातारांची माधुरी बनली. सात पावलाची ती साथ सर्वार्थाने अनुरूप ठरली. आजही वेळोवेळी त्यांची मनापासून मदत असते. पुण्याहून रोज मुंबईला ये जा कराव्ची म्हणजे ६–७ तास प्रवासात ! असा फुकट वेळ वाया घालवणे त्यांना सहन होत नव्हते. त्यावर उपाय म्हणून मिस्टरांनीच शंतनुरावांना विचारायचे ठरवले आणि सुरवातीला सांगितलेली ती खास भेट झाली.

0 उत्कृष्ट स्त्री व्यावसायिक हा पुरस्कार प्राप्त

किर्लोस्कर कन्सल्टंट मध्ये भाषांतरांचे काम सुरु झाले. एका अर्थी ते काम म्हणजे प्रशिक्षणच झाले, तांत्रिक भाषांतराचे काम प्रामुख्याने असल्याने ग्लास टेक्नॉलॉजी, मेकॅनिकल, इलेक्ट्रॉनिक्स, इंजिनियरिंग, प्रसंगी मेडिकल सायन्सेस, इकॉनॉमिक्स अशा अनेक शाखांमधील विषय हाताळावे लागले. त्या त्या क्षेत्रातील तज्ञ, ऑफिसातील वरिष्ठ आणि सहकारी यांची आपुलकीची मदत, जोडीला माधुरीताईंचे अथक प्रयत्न यातून या सेवेची आवश्यकता उपयोगिता सिद्ध होत गेली आजही एकेका भाषेसाठी भाषांतर करणारे अनेक जण असले तरी या प्रकारे २७ भाषांमध्ये काम करणारी ही एखादीच संस्था ! मुंबई आणि दिल्लीत अशा कामांना मागणी जास्त असते वरही

एका परदेशी शास्त्रज्ञाबरोबर माधुरीताई

जास्त असतात. हे '' काम '' आहे. या सेवेसाठी काही पैसे द्यावे लागणार यासाठी ग्राहकांची मानसिकता तयार करावी लागली. अमुक भाषा येतेय नं मग दे एवढे भाषांतर करुन अशी वृत्ती होती त्यामागे अचुकतेसाठी किती कष्ट असतात याचा विचारच केला जात नसे.

कष्टाची कल्पना यावी यासाठी एका कामाचा अनुभव मी मुद्दाम अॅटॉमिक एनर्जी कमिशनसाठी उद्धृत करते. फ्रेंचमधून इंग्लिशमध्ये टाईप केलेल्या १५०० पानांचे भाषांतर करायचे होते. विषय न्यूक्लीअर सायन्स. मुदत ४५ दिवसांची, १५ टायपिस्टची टीम हाताशी घेऊन आव्हान स्वीकारले. रात्रीचा दिवस करून काम संपवावे लागत होते. नेमके तेव्हाच पहिल्यांदा दिवस राहिलेले, हॉस्पिटलमध्येही आसपास फाईल्स घेऊन काम पूर्ण करावे लागले. काम अप्रतिम झाले. एकप्रकारे देशाच्या विकासात त्याचा अत्यल्प का होईना हातभार होता. दुसरा परिणाम मात्र फारच विपरीत झाला. कामाच्या या प्रचंड ताणामुळे अॅबॉर्शन झाले !

मुंबईप्रमाणे पुण्यातही माधुरीताईंचे नव्या भाषा शिकणे सुरू होतेच. 'झेक' भाषेतले काम आले. एक झेक ख्रिश्चन फादर पुण्यात आले होते त्यांच्याकडे संध्याकाळी जाऊन त्या झेक शिकल्या. स्पॅनिशसाठी विद्यापीठातील एका विद्यार्थ्याला इंग्लिश व इकॉनॉमिक्स शिकवण्याच्या बदली स्पॅनिश शिकून घेतले. हे खातेच नवीन असल्याने भाषांतराखेरीज मॅनेजमेन्टचीही जबाबदारी आपोआप स्वीकारली गेली. त्या अनुषंगाने मॅनेजमेन्टचा कोर्स केल्यास बरे पडेल असे वरिष्ठांनी सुचवल्यावर परंपरागत टिपीकल मुलीप्रमाणे त्या म्हणाल्या, 'घरचीपरवानगी घ्यावी लागेल,' घरची नुसती परवानगीच मिळाली असे नाही तर चक्क जोडीने प्रवेश घेतला आणि यशही मिळवले. १९७५ ते७९ ही ४–४॥ वर्षे नोकरी झाल्यावर त्यांनी ती सोडण्याचा निर्णय घेतला.

(पान १०७ पहा)